

Öğretmenlerde Mesleki Tükenmişlik Probleminin İncelenmesi

Serkan Kaynar

Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Yöneticisi

serkankaynar@windowsslive.com

ORCID:0000-0001-6442-1826

Özet

Uluslararası ve ulusal literatüre bakıldığında öğretmen tükenmişliğinin kavramsal çerçevesinin boyutları ile ilgili birçok araştırma yapıldığı görülmektedir. tükenmişlik, meslekî tükenmişlik ve öğretmenlerde meslekî tükenmişlik kavramlarının kuramsal izdüşümlerini araştıran çalışmalar gittikçe artmakta, bu durum akademik camianın ilgi odaklarından birini oluşturmaktadır. Bu çalışmanın amacı, ülkemiz eğitim sisteminde öğretmen tükenmişliğinin kavramsal çerçevesini inceleyerek literatürde bu konu paralelinde yapılan çalışmaları ayrıca irdelemektir. Bu bağlamda çalışmanın hem uluslararası hem de ulusal literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tükenmişlik, Meslekî Tükenmişlik, Öğretmen Mesleği.

Examining the Problem of Professional Burnout in Teachers

Summary

When the international and national literature is examined, it is seen that many studies have been conducted on the dimensions of the conceptual framework of teacher burnout. There is an increasing number of studies investigating the theoretical projections of the concepts of burnout, professional burnout and professional burnout in teachers, and this situation constitutes one of the focus of attention of the academic community. The aim of this study is to examine the conceptual framework of teacher burnout in our country's education system and to examine the studies conducted in parallel with this subject in the literature. is to comprehensively examine the factors affecting its cause and extent. In this context, it is expected that the study will contribute to both international and national literature.

Keywords: Burnout, Professional Burnout, Teacher Profession.

Giriş

Bir ülkenin gelişmesi ve ilerlemesi şüphe götürmeksizin kaliteli eğitim ve öğretim standartlarının sağlanmasıyla doğrudan bağlantılıdır. Kaliteli eğitim ve öğretim, nitelikli öğretmenlere bağlıdır. Öğrencinin davranışına yön vermede ve istenilen davranışın elde edilmesinde öğretmene önemli sorumluluklar düşmektedir (Doğan, 2010: 19).

Öğretmenler, mesleklerini icra ederken karşılaştıkları sorunlarla başa çıkmak için gereken eğitimi almamaktadırlar. Davranış sorunu olan çocuklarla çalışma (Kanner, Şekercioglu ve Yelice-Yüksel, 2011), ders saatinin fazla olması ve sınıfların kalabalık olması, fiziki koşulların yetersiz olması, sosyal ve mesleki desteğin yetersiz olması, ödüllerin yetersizliği ve karar vermenin verimsiz olması (Maraşlı, 2015), öğretmenin cinsiyeti (Akçalımete, Kanner ve Sucuoğlu, 2010; Kanner, 2010; Tülkaya, 2006), yaşı (Avşaoğlu, Denizli ve Karaman, 2015; Kanner, 2010; Tülkaya, 2006), ve kıdemi (Gündüz, 2014; Kanner, 2010) gibi sebeplerle öğretmenler mesleki anlamda kendilerini tükenmiş hissedebilmektedir.

Girgin, buna ilaveten ülkemizde öğretmenin mesleğini bilinçlice seçmemesi, milli eğitim programlarının kesif olması, eğitimsel materyallerin yetersizliği, sıkça görülen tayin durumları, üniversitelerin sorunları gibi sebeplerden ötürü de sorunlar yaşadığını ifade etmiştir. Bu problemler, öğretmen üstünde kesif baskılara, stres yaşamasına ve mesleki tükenmişliğe neden olmaktadır (Girgin, 2005: 24).

Ülkemizde özel eğitimde hizmet veren öğretmen veya sınıfında kaynaştırmalı öğrencileri olan sınıf öğretmeni, yukardaki sorunlara ilaveten yeter olmayan kaynak, negatif fizikî şartlar, öğretmenlerin özel eğitimde yetişmemesi tarzında sorunlar içermektedir. Bu sebeplerden ötürü öğretmenin çalışma performansı azalmakta ve birçok öğretmen olağan gelişimli çocuklar ile çalışmak amacı ile bu sahayı terk etmektedir (Sucuoğlu-Kulotlu, 2006).

Sucuoğlu, Gümüş ve Peşkin, mesleki tükenmişlikler neticesinde deneyim sahibi ve nitelik sahibi öğretmenin birçoğunun mesleklerini bıraktığını, mesleklerine devam edenlerinse yaşamakta olduğu mesleki tükenmişlikler neticesinde öğrencisine yönelik negatif tutum geliştirdiğini ve öğrenim performansının azaldığını ifade etmiştir (Sucuoğlu, Gümüş ve Peşkin, 2001: 38).

Öğretmen fertler yaşamakta olduğu mesleki tükenmişliklerle mücadele edecek ölçüde yeterli değiller ise, meslek yaşantısının 5-7 yıllarında mesleğini bırakmakta ve geriye de dönmemektedirler (Maraşlı, 2015: 24).Yukardaki negatif tesirler, kişisel ve kurumsal açıdan ehemmiyetli sorunlar doğurduğundan mesleki tükenmişlikler, önlem alınması gereken bir olgudur (Ayaoğlu, Ceydan ve Maden, 2016: 29).

Öğretmenlerde Mesleki Tükenmişlik Problemi

Tükenmişliğin Kavramsal Çerçevesi

Çağdaş dönemlerin mühim olgularından birisi olan tükenmişlikler ilkin 1990’larda Amerika’da, müşteri hizmetinde çalışmakta olan bireylerin yaşamakta olduğu mesleki bunalımları ifade etme amacı ile kullanılmıştı (Eripek, 1990: 11). Esas mühim bulunan kısım, tükenmişliklerin çalışmacılar tarafından mühim bir çalışma hususu olmadan çok önce, hem uygulayıcılar hem de toplumsal eleştirmenler tarafından, sosyokültürel bir sorun olarak ehemmiyetinin anlaşılmış bulunmasıdır.

Tükenmişlik, ilk zamanlarda hizmet iş kolunda çalışmakta olan bireyler içerisinde görünen duygu tükenmesi durumunu tanımlayan gündelik konuşmaya ait terim iken, psikolojinin alın yazına 1990’daFredenberger’inJournalist of Socialist Issues’te yayımladığı bir makale ile önümüze çıkmaktadır(Gözüm, 2006: 21).

Tükenmişlik kavramını başarılı olamama, yıpranmalar, enerjinin ve gücün azalması veya bireyin dahili kaynağı üstünde, karşılanmayan istek neticesinde meydana gelen tükenmişlik olgusu şeklinde kavramsallaştırmıştır (Kanner, Yelice ve Şekercioğlu, 2017: 14).

Fredenberger’in akabinde konuya dönük araştırmaları ve özellikle tükenmişliklere dönük geliştirmiş olduğu ölçek sebebi ile en fazda bilinen eğitimcilerden biri olarak kabul edilen Meslach’a (2017) göre tükenmişliği iş yerindeki stresi arttıran etmenlere yönelik tepkim eşeklinde uzun süreçte meydana gelen ruhsal bir hastalık durumudur (Akt. Maraşlı, 2015: 24).

Fredenberger (1990) tükenmişliklerin yalnızca duygu tükenmişlikleri yönünü tanımlar iken, Meslachile Jack (1991) alan yazında tükenmişliklerle alakalı ismi anılan 3 aşamayı ortaya atan eğitimciler olarak görülmektedir (Sandık, 2009: 28).

Tükenmişliklerin önemli özellikleri enerjinin kaybolması, motivasyonun eksik olması, başkalarına yönelik olumsuz tavır takınma ve yoğun şekilde başkalarından uzak durmayı içermektedir. Meslach-Jack (2006) tükenmişliklerin kavramsal tanımlamasını yapar iken duygu tükenmeleri, duyarsızlaşmalar ve bireysel başarıların yetersizliğine dönük duygu durumları kategorize etmiştir (Şaherenler ve Görgüllü, 2009: 10).

Tükenmişlikler, bireylere yardımcı amaçlayan meslek dallarında ve duygu taleplerinin fazla bulunduğu durumlarda epeyce süre çalışmakta olan gerçekçi ve bireylere hizmetler vermek bakımından aktif arzuya haiz mesleki dallarda çalışanlarda görünür (Kanasar, 2015: 19).

Tükenmişlikler, duygu, zihin ve fizikî yorgunlukla ilgili tanımları ifade eden ve zamanla gizlice gelişmekte olan bir süreç bütünüdür. Sümer tükenmişlikleri, şahsi kaynağın sonlandığı, olağan gündelik durumlara karşı süregelen ümitsizlikler ve negatifliğin kapsadığı enerjinin tükenişi biçiminde kavramsallaştırmıştır (Sümer, 2009: 25).

Zimerman'a göre (2009: 20). Tükenmişlikler psiko-somatik hastalıkları, uykusuzlukları, çalışma ve müşteriye dönük olumsuz tutumları, işe gelmemeleri, alkolü veya ilaçları kullanmaları, suçlulukları, negatifliği, ilgisizlikleri ve depresyonları barındıran komplike bir hastalık durumudur. Izagar (2010: 27) tükenmişlikleri, bireyin yoğun strese veya doyumsuzluk durumuna yaptığı çalışmadan soğumak şeklinde göstermiş olduğu tepkime olarak tanımlamakta ve yoğun bağlılık durumunun bir neticesi şeklinde meydana gelen rahatsız olma hali olarak görmektedir.

Atıcı (2010: 17) tükenmişlikleri, başkasına yardımcı amaçlayan meslek dallarında çalışmakta olan bireylerde çalışma şartlarının bir neticesi şeklinde görünen; idealistlik, enerjik ve hedeflenen davranışta devamlı artış gösteren bir kayıp şeklinde kavramsallaştırmıştır.

Mesleki Tükenmişlik

Mesleki tükenmişlikler irdelendiğinde bu hususta bir çok bakış açısı, izah ve tanım ile karşılaşılmalıdır. Mesleki tükenmişlikler ilkin 1990'da psikiyatr Fredenberger'ce tanımlanılmış ve

çoğunlukla iş stresiyle beraber iş stresinin de bir çeşidi veya bir hastalık tablosu şeklinde irdelenmiştir (Demir, 2017: 11).

Fredenberger, mesleki tükenmişliği yukarda da belirtildiği üzere başarılı olamama, yıpranmalar, enerjinin ve gücün azalması veya bireyin dahili kaynağı üstünde, karşılanmayan istek neticesinde meydana gelen tükenmişlik olgusu şeklinde kavramsallaştırmıştır (Kanner, Yelice ve Şekercioğlu, 2017: 14).

Batu ve Özen'se, mesleki tükenmişliğe dair revaçta olan modellemesini geliştirerek mesleki tükenmişlikleri fizikî bitkin olma, kroniksel yorgun olma, çaresiz kalma ve ümitsiz olma; negatif benliksel kavram gelişmesi; çalışmaya, hayata ve diğer bireylere dönük negatif tutumu içermekte olan fizik, duygu ve zihni tükenmeler hastalık tablosu bulunduğunu ifade etmiştir (Batu ve Özen, 2007: 16).

Sandık ve Doğanay (2017: 33), mesleki tükenmişlikleri sübjektif yaşanan, duygu taleplerinin yoğunlaştığı durumlarda uzunca iş yapmaktan dolayı, fizikî yıpranmışlık, çaresiz kalma, ümitsiz olma, hüsrana uğrama, negatif kişilik oluşumu, mesleğe, meslektaşlarına ve hayata yönelik negatif tutumun oluşması gibi belirtinin görüldüğü bir hal şeklinde kavramsallaştırmıştır.

Cherniss (2003), yoğun strese ve doyumsuzluklara tepkisel yönden bireyin psikoloji açısından işinden soğuması; Meslach, Schaufel ve Leter (2010) farklı bireylerin kolaylık ile gözlemleyebildiği, fizikî ve duygu enerjisinin azalması ile ortaya çıkan yorgun ve bitkin olma hâli olarak; Holck (1999) ise gurup veya örgüt seviyesinden çok birey seviyesinde duygu, tutum, güdü, beklenti ve istekleri içermekte olan dâhilî bir psikoloji yaşantısı şeklinde kavramsallaştırmıştır (Akt. Diken ve Bal, 2018: 17-18).

Çam (2002) bunu şu şekilde ifade etmiştir; mesleki tükenmişlikler, bireylere yardımcı olan iş gruplarında ve duygu taleplerinin kesif bulunduğu durumlarda uzun süre iş yapan, idealist bulunan ve bireylere hizmet verme yönünde kesif isteğe haiz meslek elamanlarında görünür (Çam, 2002: 9).

Başarma hususundaki beklentisi çok fazla bulunan bireyler, kendisine engel olan örgütsel zorlamalar ile karşı karşıya geldiğinde mesleki tükenmişlikler meydana çıkabilmektedir. Gerek şahsi hedeflerini gerekse de örgütsel talepleri yerine getirebilmek için fazlaca çalışmakta olan bireyler, başarılı olamadıklarında kendilerini yorgun, engellenmiş ve biçare hissetmekte; kendisine

duyduğu güven duygusu yok olmakta ve neticede zihin ve fiziksel açısından tükenmişlik hissi duyurlar (Cemaloğlu ve Kayabaşı, 2017: 17).

Mesleki tükenmişlikler bir çok mesleki sektörlerde araştırılmıştır. Çalışmalar, doktor ve hemşire(Çam, 2002; Ergin, 2002; Gözüm, 2006; Üstün, 2005), polis, yönetici ve öğretmen (Akçalımete, Kanner, Sucuoğlu, 2008; Çoluk, 2009; Gençer, 2018; Girgin, 2005; Kanner, Şekercioğlu ve Yelice, 2011; Murat, 2009; Özmen, 2010; Sucuoğlu-Kulotlu, 2006; Torrun, 2005; Tülkaya, 2006), özel eğitim öğretmeni (Akçalımete ve diğ., 2008; Çoluk, 2009; Sucuoğlu-Kulotlu, 2006) tarzındaki mesleki guruplarda mesleki tükenmişliklerin çok fazla görüldüğünü göstermiştir.

Çam (2002) bireylere yardımcı olmayı ve direkt hizmet verme çabasındaki meslek dallarında iş yapanların belli ölçüde stresler yaşadığını, yalnız streslerin ölçüsü ve tipi işe özgün olarak değişebildiğini belirtmiştir. Bu sebeple, mesleki tükenmişliğin tesirlerinin tüm meslekler açısından değişik boyutlarda irdelenmesinde yarar bulunmaktadır (Çam, 2002: 15).

Öğretmenlerde Mesleki Tükenmişlik Problemi

Öğretmen, çocuğun duygu ve sosyokültürel gelişmesinde ve davranışını biçimlendirmelerinde gayet mühim bir kişiliktir. İlkokul çocuğunun kendisine en fazla model olarak gördüğü fert sınıf öğretmenleridir. Bu sebep ile, çocuğun kişilik gelişme ve şekillenmesinde en mühim rolü olan fertler olarak öğretmenin güçlü ve kararlı karakterinin olması ehemmiyet barındırmaktadır (Ataman, 2009: 8).

Öğretmenlik, yoğun çalışma saati ve sorumluluklar içerisinde olması sebebi ile öğretmenin özellikle psikolojik sağlığının ve bununla birlikte çalışma hayatının olumsuz şekilde etkilenilme yönünde son derece tehlike barındıran bir meslektir (Işılhan, 2016). Öğretmen olanların neredeyse yüzde 20'si mesleki tükenmişlik içermektedir (Akt. Büyükçeöztürk, 2017: 10).

Öğretmenlerin tükenmişlikleri, uzun süre devam eden öğretim stresleri neticesinde öncelik ile bedensel, hissel ve tutumsal çöküntü özellikleriyle sembolize edilen bir hastalık tablosu olarak kavramsallaştırılmaktadır (Aydın, 2008: 7).

Çoluk, öğretmenin öğrencisinin ihtiyacını karşılama çabasına dönük amaçlar belirlediğini ve bu amaçlara ulaşabilmek amacıyla gayret gösterdiğini ifade etmiştir. Öte yandan öğretmen belirlediği amaçlara ulaşmaya çalışır iken karşı karşıya geldiği problemi çözme amacıyla karşı koyma taktikleri kullanır(Çoluk, 2009: 22).

Çoluk(2009: 24)açısından öğretmen işe yönelik sorunlara karşı koymada kaynağının yeterli olmadığını düşünürse ve belirlediği amaçlara ulaşamazsa mesleki tükenmişlikler yaşamaktadır. Ergin (2002: 20), öğretmen tükenmişliğinin esas bileşenini, tükenmek, mesleki memnuniyet durumundaki azalmalar, duyarsızlaşmalar şeklinde belirlemiştir.

Öğretmenin kişisel mesleki becerilerine dönük düşünceleriyle ulaşmayı istediği idealindeki becerileri içerisindeki farklılıklar neticesinde öğretmen mesleğiyle alakalı kendini yeter olmayan his ederler ve bu nedenle mesleki tükenmişlikler yaşayabilirler. Öğretmenin yaşamakta olduğu meslek tükenmişliği, öğrencisine, yöneticisine, velisine ve çalışma hayatına etki etmekte, iş yaşamında etkileşim içerisinde bulunduğu fertlere karşı negatif duygu, böylelikle verimsiz ve niteliksiz bir iş ortamının oluşmasına neden olmaktadır(Gözüm, 2006: 21).

Öğretmenlerde Mesleki Tükenmişlikle İlgili Çalışmalar

Öğretmenlerle ilgili yapılmış olan çalışmalarda öğretmenin çalıştıkları kurumun seviyesi (ilkokul, ortaokul, liseler), cinsiyet (Girgin, 2005; Kanner, Şekercioğlu ve Yelice, 2011; Torrun, 2005; Tülkaya, 2006), hizmet senesi (Akçalımete, Kanner ve Sucuoğlu, 2010; Çoluk, 2009; Girgin, 2005; Kanner, Şekercioğlu ve Yelice, 2011; Özmen, 2010; Sucuoğlu-Kulotlu, 2006), Torrun, 2005; Tülkaya, 2006), yaş (Akçalımete, Kanner ve Sucuoğlu, 2010; Çoluk, 2009; Girgin, 2005; Kanner, Şekercioğlu ve Yelice, 2011; Özmen, 2010; Sucuoğlu-Kulotlu, 2006; Torrun, 2005; Tülkaya, 2006), okulun sosyoekonomik seviyesi (Kanner, Şekercioğlu ve Yelice, 2011), çalışma yükleri yönetim ile alakalı karara katılımı, çalışma doyumları (Akçalımete, Kanner ve Sucuoğlu, 2010), yeterli olmayan kaynak, dışlanılma, öğrencinin öğrenmeye güdülenmeleri ve yaşları, öğrencinin engeli olup bulunmaması (Akçalımete, Kanner ve Sucuoğlu, 2010; Kanner, Şekercioğlu ve Yelice, 2011; Sucuoğlu-Kulotlu, 2006), sınıfın içerisinde sorun davranımı bulunan öğrencilerin miktarı (Kanner, 2010), mesleki yetkinliği (Girgin, 2005; Kanner, 2010;

Torrun, 2005; Türk, 2016), mesleki desteksel algısı (Girgin, 2005; Girgin ve Baysallar, 2015; Gündüz, 2015; Tülkaya, 2009) tarzındaki değişkenler ile mesleki tükenmişliklerin ilişkisi çalışılmıştır.

Sonuç

Eğitime negatif olarak etki eden tükenmişliği meydana çıkaran değişkenler unsurların tespit edilmesi ve gereken tedbirlerin alınması eğitim kalitesinin artırılması bakımından çok önemlidir.

Literatür incelendiğinde öğretmen tükenmişliklerini etki eden en mühim esas etkenlerin, öğretmenin karakter özellikleri, çevre etkenleri ve mesleki sorunlar bulunduğu görülmektedir. Kanner, Şekercioğlu ve Yelice, yetersiz mesleki yetkinliğe haiz öğretmenin yüksek mesleki yetkinliğe haiz öğretmenle mukayese edildiğinde çok fazla mesleki tükenmişlikler yaşamasının sebebini, öğretmenin akademi stresi oluşturan etkenlerle karşı karşıya geldiğinde sorunu çözüme kavuşturmaya odaklanmamasına yüklemiştir (Kanner, Şekercioğlu ve Yelice, 2011: 25).

Çalışmaların bir çok mesleki yeterliliğe haiz öğretmenin karşı karşıya geldiği sorunlar ile kolayca mücadele edebildiklerinden daha az mesleki tükenmişlikler yaşadığını göstermektedir. Araştırmacılar, sosyal açıdan destekleyen çevrenin, değer ve duygunun paylaşılmasında birbirine bağlayıcı bir vazife üstlendiğini, hayattaki karşı karşıya gelinen değişikliğin getirmiş bulunduğu role adapte olunmasına ve karakterlerin korunmasına destek bulunduğunu ifade etmiştir.

Öğrenci davranışlarındaki sorun odakları öğretmenin mesleki tükenmişlikler yaşamasının belirleyici bulunan bir faktörü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir çok çalışma, öğrencilerin tutumsal sorunları ve sınıftaki düzen problemlerinin öğretmenlerin mesleki tükenmişliğine dair esas sebeplerinden biri bulunduğunu bize sunmaktadır.

Sorunlu davranışlar, gerek söz konusu bireyin gerekse de diğer bireylerin öğrenmesine mühim ölçüde etki eden ve benzer ölçüde öğretmenlerin yetkin öğrenim yapmalarına olumsuz olarak etki eden davranışlardır. Araştırmacılar, tanımından hareketle, öğrencide ortaya çıkan sorunlu tutumların, eğitimin kalite kavrayışını, öğrencilerin kendinin ve arkadaşının öğrenmesini negatif açıdan, öğrenimin gerçekleşmesini güçleştirdiği söylenebilmektedir.

Öğretmenin mesleki tükenmişlikler yaşamasının sebeplerinden bir diğer mühim etken de öğrencinin davranışsal sorunlarıdır. Bir çok çalışma, öğrencilerin davranışsal sorunları ve sınıftaki disiplinsizlik sorunlarının öğretmen tükenmişliğinin esas sebebinden birisi bulunduğunu göstermektedir.

Sorunlu davranışlar, gerek söz konusu bireyin gerekse de diğer bireylerin öğrenmesi mühim ölçüde etki eden ve benzer ölçüde öğretmenlerin yetkin bir öğrenim yapmasını engel teşkil eden davranışlardır. Araştırmacılar, tanımından hareketle, öğrencide ortaya çıkan sorun davranımların, eğitimin niteliğini, öğrencinin kendinin ve arkadaşının öğrenmesini negatif açıdan tesirlediği, öğrenimin ortaya çıkmasını güçleştirdiğini ifade etmektedir.

Kaynakça

Ayaoğlu, E., Ceydan, M. ve Maden, T. (2016). Öğretmenin Kendi Tükenmişlik Düzeyine İlişkin Görüşleri. Malatya: XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı.

Akbulut, E. (2014). Öğretmenin Mesleğine İlişkin Tükenmişlik Durumları. *Yüzüncü sene Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2 (3), 24-33.

Akçalımete, G., Kanner, S. ve Sucuoğlu, B. (27-29 Mayıs 2008). Millî Eğitim Bakanlığı Kurumlarında Çalışmakta olan Öğretmenin Tükenmişlik ve İş Doyumu Düzeyinin Karşılaştırılmalı Olarak İncelenmesi. Ankara: 6. Ergonomi Kongresi.

Aksoy, V. (2012). *Rehber Öğretmenin Tükenmişlik Algıları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Aslan, H., Bengi Gürkan S. ve Ünal, M. (2006). Eğitim Kurumlarında Tükenmişlik Düzeyi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 7 (1), 39.

Atıcı, M. (2010). Yüksek ve Yetersiz Tükenmişlik Seviyesine Sahip Öğretmenin Sınıf Yönetimi Stratejisi. *Kuram ve Uygulamalarda Eğitim Yönetimi*, 28, 483-499.

Aydın, A. (2008). *Sınıf Yönetimi ve Başaçaıkma Yolları*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Başar, H. (2007). *Öğretmenin Sınıf Yönetimi Tarzları*. Ankara: Önder Matbaacılık.

Batu, S. ve Özen, A. (2007). Sınıf Öğretmenlerinin Kaygı Sorunlarının Belirlenmesi. H.Ü. Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ankara.

Büyükkaragöz, S. ve Çivi, C. (2007). *Sınıf Yönetiminde Genel Öğrenim Metotları*. Konya: Öz Eğitim Yayınları.

Celep, C. (2009). *Sınıf Yönetimi ve Disiplini*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Çakır, Y. ve Palabıyıkoglu, R. (2007). Sosyal Destek Ölçeğinin Güvenirlilik ve Geçerlik Çalışması. *Kriz Dergisi*, 5 (1), 15-24.

Çam, O. (2002). *Tükenmişlik Envanterinin Geçerlik ve Güvenirliğinin Çalışılması*. H.Ü. Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ankara.

Çoluk, Ö. (2009). *İlkokulda Görev Yapan Yönetici ve Öğretmende Tükenmişliklerin Kestirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Demircitaş, H. (2009). Ortaöğrenim Kurumlarında Sorumluluğa Dayalı Sınıf Yönetimi. *Öğretmen Dünyası*, 23.

Doğan, M. (2010). *Tükenmişlik Yaşayan Öğretmenin Çeşitli Psikoloji Değişkenler Bakımından Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Dolanay, A.B. ve Piyal, B. (2017) Öğretmende Bazı Mesleki Özellikler ve Tükenmişlik. *Kriz Dergisi*, 11 (1), 35-48.

Ertaş, D., Kırçali, G. ve Teksin, E. (2016). *İşlevsel Değerlendirme: Davranış Sorunlarıyla Başa çıkma ve Uygun Davranış Kazandırma Süreci*. Ankara: Kök Yayıncılık.

Fındıkcı, İ. (2001). Öğretmenin Disiplin Hususundaki Tutumları. *Eğitimde Nitelik Geliştirme I. Sempozyumu Bildiri Metinleri*. İstanbul: Kültür Koleji Yayınları.

Girgin, G. (2005). *İlkokul Öğretmenlerinde Mesleki Tükenmişliklerin Gelişmesini*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Gökçeakan, Z. ve Özler, R. (2007). Ortaokul Öğretmeninde Tükenmişlik Seviyesi Sebebi ve Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi. *4. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi*, Eskişehir.

Gündoğdu, F.B. (2005). *Anne Babaların Evlilik Uyumlarını Algılamaları ve Bazı Değişkenler Bakımından Tükenmişlik Düzeyinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Gündüz, B. (2014). Öğretmende Tükenmişliklerin Akılcı Bulunmayan İnançlar İle Bazı Mesleki ve Kişisel Değişkenlere Göre Yordanması. *Türk Psikoloji Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 6 (2), 113-119.

Işıkhani, V. (2016). *Okul Hayatında Stres ve Başa Çıkma Yolları*. Ankara: Sandal Yayınları.

Kanner, S., Yelice, B. ve Şekercioğlu, G. (2017). Öğretmen Mesleki Tükenmişlik Ölçeği Geliştirme Çalışması. *I. Ulusal Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Kongre Kitabı*, Ankara.

Kanasar, N. (2015). *Tükenmişlik Düzeyinin Çalışılması: Kavramlar, İlkeler, Yöntem ve Teknikler*. İstanbul: Nobel Yayın Dağıtım.

Kırılmaz, A.Y., Çelen, Ü. ve Sarp, N. (2017). İlköğretimde Çalışmakta Olan Bir Öğretmen Gurubunda Tükenmişlik Sendromunu Çalışması. *Journalist of Specialist Educations*, 23 (2), 185-200.

Özler, R. (2008). *Sınıf Öğretmeninde Tükenmişlik Seviyesi Sebebi ve Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi*. Rize: Rehberlik Çalışma Merkezi Yayınları.

Özmen, H. (2010). *Ortaöğretim Okullarında Vazife Yapan Öğretmenin Tükenmişlik Düzeyi*. Yüksek Lisans Tezi, S.D.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi, Isparta.

Sucuoğlu, B., Gümüş, Ş. ve Peşkin, Ü. (2001). Fizikî Egzersizlerin Saldırgan Davranış Üstündeki Etkisi. *Eğitim Bilimleri Birinci Ulusal Kongre Kitabı*. Ankara, 260-270.

Sümer, N. (2009). Tükenmişlik Modellemesi: Esas Kavramlar ve Örnek Uygulamalar. *Türk Psikoloji Yazıları*, 3 (6).

Şimşek, Ö. F. (2017). *Tükenmişlik Modellemesi Giriş: Esas İlkeler ve Yöntem Uygulamaları*. Ankara: Ekinoks.

Torrun, A. (2005). *Tükenmişlik Üzerine Bir İnceleme*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Tülkaya, S. (2006). *ğretmendeki Tükenmişlik Görünen Psikoloji Belirtiler ve Başaıkma Davranışı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Trke, A. (1996). *Ortaokuldaki ğrencilerde Görünen Disiplinsizlik Davranışları*. Yüksek Lisans Tezi, A.. Eğitim Bilimleri Fakültesi, Ankara.
- Trnl, A. (2009). Sınıf İçi Davranış Yönetimi. *Eğitim Yönetimi*, 21, 141152.
- redi, I. ve redi L. (2014). Sınıf ğretmeninin Cinsiyetlerine, Bulundukları Sınıflara ve Başarma Düzeyine Göre Tükenmişlik Düzeyinin İncelenmesi. *Ankara Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2 (1).
- Yıldız, M., Karaoėlu, P. ve Soran, H. (2016). Öğretmen Tükenmişlik leėinin Farklı Mesleklerle Uyarlanması. *Ulusal 6. Eğitim Bilimleri Kongre Kitabı*. İstanbul.
- Zengin, U.K. (2017). *İlköğrenim ğretmeninin Sınıf İçi İletişim rntleri ve Tükenmişlik Algıları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Zimmerman, B.J. (2009). Bireylerde Sorun Davranış. *Contemporary Educational Psychology*, 25, 82-91